

Slægtsgården "Helleris"

SØNDBJERG SOGN, REVS HERRED, THISTED AMT

Af C. RIIS

Før 1664

Selvejergården Helleris.

I LØBET AF MIDDELALDEREN var langt den største part af Danmarks jord kommet under kronen, adelen eller gejstligheden, men en del bønder var der dog tilbage, som selv ejede deres jord, det var de såkaldte "selvejrbønder".

Tidligere har man været tilbøjelig til at omgærde de forholdsvis få tilbageblevne selvejrbønder ved middelalderens slutning med et stær af romantik eller idealisme, men i virkeligheden har årsagen til, at disse bønder bevarede "selvejet" (som vist af P. Rønn Christensen i "Fortid og Nutid" bd. XIV) været den, at kronen var stærkt interesseret i, at der stadig var nogle bønder, som skulle betale årlige afgifter, "skat", i penge og naturalier til de kongelige borge rundt om i landet. Adelen og gejstlighedens bønder var jo skattefri. Det var altså som kongelige "skattebønder", at selvejerne nød den ære at bevare deres selveje.

Selvejernes afgifter til kronen var samlede i "skattelæg", der - sikkert efter ældre forbilleder - synes oprettede ved rigets genrejsning i 1300-tallet. For Thy vedkommende var der vist eet skattelæg bestående af 26-30 "selvejere" eller "skattebønder" for hvert herred (se P. Rønn Christensen i Hist, årbog for Thisted amt 1945, side 219 f.).

Det skattelæg af selvejrbønder i Revs herred, som *selvejergården Helleris* tilhørte, skulle yde: 12 skill. grot i leding, 14 får, 14 gæs, 20 høns, 2 fødenød, 5 td. saltet ål og 17 td. malt - den sidstnævnte ydelse gaves ifølge lensjordebogen af bønderne som afløsning. for pligten til at køre lyng, tørv og møg for kronens borg Ørum. Desuden sædvanlig "hestegæsteri" og "skovsvin" af hver gård.

Afgifterne var fordelt mellem selvejerne i herredet på en noget anden måde, end vi ville fordele en sådan afgift nu omstunder. Man regnede dengang ikke med procenter og helst ikke med brøk. Ledingspengene var lagt på nogle enkelte gårde, der så til gengæld var fritaget for andre små afgifter. Man kan altså ikke i Thy som ellers de fleste andre steder i landet kende selvejergårde på, at de betalte "leding" til kronen.

Helleris havde som sin part fået pålignet følgende afgift til Ørum: ½ tønne smør, 1 skovsvin (d. v. s. magert svin), 12 heste gæsteri.

Således anføres afgiften i Ørum lensjordebog 1580 og ofte senere, men da ingen andre af de gamle selvejergårde i Revs herred ses at have givet smør i afgift, tør vi formode, at smørafgiften er en afløsning af en oprindelig "skat" afgift i ledingspenge, får, gæs, høns eller andet.

Den egentlige landgilde - *kornskylden* - af selvejergården tilhørte jo "ejerne" af gården, der i middelalderen næsten altid var beboerne eller disses slægt. *Slægten* havde forkøbsret til kornskylden af selvejergården, den såkaldte "bondeskyld". Bondeskylden

af Helleris var 10 tønner (oprindelig måske 12 tønner) byg.

Efter grevefejden fastsloges det, at selvejrbønderne i de herreder, som havde deltaget i oprøret, havde *forbrudt* deres selveje, og de måtte derefter erlægge kornskyld til kongens slotte ligesom fæstebønderne (og desuden fremdeles betale "skat" afgifterne!). Enkelte selvejere var der, som af en eller anden grund gik fri. I hele Revs herred var der kun to gårde, *Hindsels* og *Helleris*, som var selvejergårde efter grevefejden. Om årsagen til, at netop de to gårde bevarede selvejet, berettes der nærmere nedenfor.

De ældste ejere.

I "Historisk årbog for Thisted amt" 1933, side 379 f., omtales gården Helleris, og der nævnes præsten i Vestervig-Agger, hr. Christen Resen, 1617 som den ældste kendte ejer af gården. Ved nærmere omfattende undersøgelser er det dog muligt at føre ejerrækken noget længere tilbage i tiden.

Der kan ikke være nogen tvivl om, at den selvejergård i Sønderbjerg sogn, som ifølge præsteindberetningen af 1568 ejedes af "*Valdborg Jensdatter* i Holstebro", har været Helleris. Da Hindsels omtales andetsteds, er der simpelthen ikke andre muligheder, det må være Helleris, selv om navnet ikke direkte nævnes.

Når Valdborg Jensdatter nævnes i præsteindberetningen uden mand og uden titelen "frue", kan vi med temmelig stor sandsynlighed sige, at hun har været ugift i 1568, og så er det næsten givet, at hun har *arvet* selvejergården Helleris. Er vi nået så langt i overvejelserne, henledes opmærksomheden på borger *Jens Lassen* i Holstebro, der 1542 fik kongebrev på at måtte beholde pantet Hindsels gård og gods, som han havde i pant af biskop Stygge Krumpen, "fordum biskop i Vendsyssel", fordi han *ikke* havde været "i flok og følge" med oprørerne.

1551 fik Jens Lassens enke, *Ane Christensdatter*, kgl. tilladelse til at måtte beholde pantet, og at de har haft børn fremgår formentlig af en fortegnelse fra Januar 1552 over kronens len i Jylland, som står i pant; heri hedder det, at Hindsels gård og gods i Thy var pantsat til *Jens Lassens arvinger* i Holstebro. 1554 afstod Ane Christensdatter sin panteret til Erik Rud, lensmand på Vestervigkloster (kgl. sanktion 1556).

Hvis Valdborg Jensdatter har arvet selvejergården Helleris efter sin fader, får vi forklaringen på, hvorfor Hindsels og Helleris ene af alle Revs herreds selvejergårde undgik at blive inddraget under kronen efter Grevefejden. Ja, ret beset er det vel den eneste forklaring, der kan tænkes, eftersom der ikke i de kongelige registraturer findes omtalt noget brev, som kan tænkes at have unddraget disse bønder på Thyholm fra at komme under kronen. Valdborg Jensdatter har altså højst sandsynlig været datter af Jens Lassen.

Derimod er vi på mere usikker grund, hvis vi også vil vove at fremsætte en formodning om Jens Lassens afstamning, men da der omtrent samtidig med ham nævnes en anden velstående borger i Holstebro, der hed *Søren Lassen* (kongebreve 1549 og 1562), og da navnet "Lassen" i datidens dokumenter er ret usædvanligt (der skrives almindeligvis "Laursen" eller "Lauritzen"), kan der ikke ses væk fra den mulighed, at Jens og Søren Lassen har været brødre. I så fald var Jens Lassen ligesom Søren søn af en velstående borger i Lemvig, rådmand Las Wilsen, og det er da nok med hustruen, Ane Christensdatter, han er blevet jordegodsejer på Thyholm.

Af et kgl. brev af 28. november 1617, som er citeret i "Kancelliets Brevbøger" (se den tidligere omtalte artikel i "Hist. årb. for Thisted amt 1933), fremgår det, at de $\frac{2}{3}$ af Helleris ejedes af præsten i Vestervig-Agger, *Christen Povlsen Resen*, og det store spørgsmål bliver da, hvordan og hvornår denne mand er blevet medejer af Helleris. Sandsynligheden taler for, at han eller hans hustru er blevet ejere ved arv, men det kan i så fald vanskeligt være efter præstens forældre, at Helleris er arvet. Christen Povlsen Resen var nemlig broder til den berømte professor Hans Povlsen Resen, som med utrolig energi og sejhed ved hjælp af sine gode evner arbejdede sig frem til at blive en af rigets betydeligste mænd og endte som Sjællands biskop og Christian IV's betroede rådgiver. De var sønner af præsten *Povl Hansen* i Resen og dennes hustru i første ægteskab, Johanne Bertelsdatter. Christen Povlsen Resens hustrus navn endsiges hendes afstamning kendes imidlertid ikke, så der er intet til hinder for, at hun kan have været en datter af Valdborg Jensdatter, der i 1568 - formentlig som ung pige - var ejer af Helleris.

Følgende sandsynlige ejerrække kan herefter opstilles: *Jens Lassen*, borger i Holstebro 1542.

Anne Christensdatter, hans enke, nævnes 1551 og 1554.

Valdborg Jensdatter, deres datter, 1568.

Hendes datter (?) gift med *Christen Povlsen Resen*, præst i Vestervig-Agger fra ca. 1601, død 1641 (marmorligsten).

Dennes sønner:

Povl Christensen Resen, Tøttrupgård, nævnes 1657 og 1662 som medejer af Helleris.

Niels Christensen Resen, præst i Ferring, nævnes 1661 og 1664 som medejer af Helleris.

Derefter er ejerne kendte (jævnfør "Årb. f. Thisted amt 1933).

De ældste beboere.

Der er især to kilder, man er henvist til, når man søger oplysning om Beboerne af Helleris i slutningen af 1500- og i 1600-tallet; det er dels Ørum lens jordebøger, hvori gården jo opførtes med de afgifter, som tilkom kronen, og dels Ørum lens skattemandtall, der findes fra omkr. 1600. Den sidstnævnte kilde er vanskelig at benytte, fordi alle sognets beboere som regel opføres i en lang liste uden gård- eller bynavne. Også i *lensregnskaberne* viser der sig, at være oplysninger at finde om Helleris' beboere på denne tid. Følgende beboerrække kan opstilles:

Jens Lassen er den eneste beboer, der nævnes i lensjordebogen fra 1580. Ved denne lejlighed - det er første gang, gårdens navn nævnes i de bevarede skriftlige kilder - skrives navnet "Hillderis", men den fremmede

skrivners noget mærkelige måde at skrive navnet på skal ikke tillægges større betydning. Der kan ikke være tvivl om, at gårdens navn allerede i middelalderen har været det samme som nu - Helleris.

Det er vist tvivlsomt, om Jens Lassen virkelig har været eneboer i Helleris, for i 1585 (lensjob.) nævnes han sammen med en anden mand i gården og 1608 og senere sammen med to andre. Der har nok også i 1580 boet en eller to familier her foruden Jens Lassens. Iøvrigt nævnes han i lensjordebøger 1608 og 1612 og i skattemandtall 1603, 05, 08 og 10 (uden stedsangivelse).

Uvilkårligt overraskes man ved at finde navnet Jens Lassen på en beboer af den gård, der formentlig ca. 40 år tidligere har tilhørt en mand med dette navn - ikke mindst da navnet "Lassen" ikke var almindeligt brugt i Thy. Helt umuligt er det ikke, at den Jens Lassen, der her omtales, har været en dattersøn af borger Jens Lassen i Holstebro og opkaldt efter ham. Så kunne det måske forklare, at beboeren Jens Lassen i 1585 (lensjob.) skrives som "Jens Madsen"; hans fader skulle da have heddet Mads..., og hans fulde navn skulle have været: Jens Lassen Madsen. Men noget sikkert herom kan ikke siges.

Mads Ulv (job. 1585) og *Mads Madsen* (job. 1608 og 1612) har nok været samme person, muligvis fader til ovennævnte.

Derefter var gården i over 30 år delt mellem tre familier. Mændenes navne var:

I den tredjedels gård, som i 1612 beboedes af Jens Lassen: *Peder Nielsen*, nævnt i lister over "spindpenge" til Ørum i 1620'erne. (Spindpenge skulle betales, fordi gårdene var fri for at levere spindarbejde for slottet).

I en anden $\frac{1}{3}$ gård: *Povl Nielsen*, job. 1608 og senere. Sidst nævnt i job. 1618. 1619 er han i job. afløst af *Mikkel Jensen*, nævnt mange steder, sidst i job. 1637.

I den sidste $\frac{1}{3}$ gård: *Mads Madsen* (Ulv?) job. 1608, 1612; *Mads Pedersen* job. 1615 og mange gange siden, sidst i lensjob. 1637.

Det var de to sidst nævnte tredjedele af gården, som i 1617 tilhørte præsten Christen Povlsen Resen i Vestervig. Det fremgår af lensregnskaberne, hvori man kan se, at disse to gårdsparter i tiden 1615-20 var fritaget for at betale den sædvanlige afgift til Ørum, da de holdt to soldater af gården. Men det, som man andetsteds fra ved om "soldaterhold" på de tider, tør man nok gå ud fra, at det er gået slemt ud over den gamle selvejergård Helleris, så da den slap fri (i 1621), har den været slemt medtaget - og så kom krigene! Da en kommission efter kejserkrigen i 1630 rejste rundt og synede kronens gods i Thy, kom den til det resultat, at de to tredjedele af Helleris var fuldstændig øde og burde være fuldstændig fri for "landgilde" til Ørum.

Det er lidt uklart, hvordan det herefter gik med Helleris. I tingbogen 1658-60 skal nævnes et par bønder, Christen Laursen og Søren Povlsen som fæstere, og i Matriklen 1664 nævnes den sidstnævnte sammen med Thomas Jepsen, men gården var vist ikke rigtig bygget op efter den store ødelæggelse i 1620'erne, for meget ofte kaldes den blot "øde", således f.eks. i lensjob. 1660-61, hvor der hverken anføres beboere eller landgilde. I "markbogen" fra 1683 forklares det, at gården gennem mange år har været "øde" og at den "nu er kgl. majestæt tildømt". Det vil formentlig sige, at selvejet er gået tabt

omkring 1680, fordi de årlige afgifter til Ørum ikke er blevet betalt af den øde gård.

Først fra omkring 1688 er gården blevet rigtig genopbygget, og nu var der kun een beboer, nemlig *Knud Jensen*, men han og de følgende beboere er udførligt omtalt i årbogen 1933, og skal ikke medtages ved denne undersøgelse.

Markbogen 1683.

I den ovenfor omtalte markbog fra 1683 er Helleris' jordtilliggende udførligt omtalt og beskrevet. I alt væsentligt kan man gå ud fra, at som forholdene var i 1683, har de også været hundreder af år tilbage i tiden. Det ses tydeligt, at Helleris er et gammelt *særbrud* - ingen andre gårde har part i jorden til denne gård, og til Helleris hører kun *to* agre i et andet ejerlav, nemlig ager nr. 23 og ager nr. 40 i Lasagers eller Troeagers fald i Søndbjerg. Det er umuligt at oplyse noget om, hvordan Helleris er kommet i besiddelse af de to agre, måske er det allerede sket i middelalderen.

Af beskrivelsen over jorden til Helleris kan anføres: Jorden var dels "Brødjord", der såedes i 3 år og hvilede i 5 år, og "Havrejord", som besåedes i 3 år, men hvilede i

10-14 år. Brødjorden var "middel jord af mer sand end muld" og bestod af: Engfald, 30 agre, et fald vest for gården 19 agre, Langjord 10 agre, Bjerrevang 22 agre - dette var "Brødjorden". Havrejord: Vestertoft 9 agre, Nørtoft 5 agre, Nørre mark 16 agre og Holmfald 12 agre. I alt 123 agre, hvortil så kom de to agre i Søndbjerg mark.

Har godt hø 1 læs, mosehø 1 læs. Kan græsse på overdrevet 4 høveder og på den hvilende jord 8 høveder. Har skærtørv til daglig fornødenhed i eget kær at bruge i 30 år.

Senere: Forskrevne mand har fladtørv til daglig brug og fornødenhed. Lyng- og skovtørv køber og henter de, hvor det bekommes kan, gavn- og bygningstømmer hentes i Lovsyssel (Løversyssel), som er 14 mil derfra. Til mølle har de årlig 2 mil at køre.

Eftersom hele sognet ligger langs Limfjorden, benægtes dog ganske ingen fiskeri at bruge. Ellers berettes, at nogen fattige husfolk bruger fiskeri med pulsvåd.

I alt udgjorde det dyrkede areal til Helleris: Brødjord 685327 kvadratalen, havrejord 270508 kvadratalen, tilsammen 955835 kvadratalen eller ca. 70 td. land, men hertil kom så engene og part i overdrevet.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1954, side 241-250)